

que jurisdiccional: allihona la Cigonya al Lleó, rei: «Déus ha posat l'hom sobre tota creatura altra, e ell no és de vostre *for*» (*Dotzèn, NCL. vi, 71; Regiment, NCL., 68.6, 19.13; Dotzèn, ib., 133*).

En fi, en JRoig la distinció de sentit entre *fur* i *for*,⁵ comprovada sens dubte possible per les rimes, ha quedat ja fixada, de manera que *for* és ja només 'preu': «la cort venent, / sens encantar, / fan estimar / qualque convés / d'aquells pellés, / ben subornat: / és-li liurat / tot, a menys *for*: / no li fa por / venda-s re-tracte / ---», «los peixcadors / --- / ans d'aforar / solen mostrar / <peix> triat millor: / ab aquell *for* / ne va-l sotil / ---», «si bé stimada / fer vols que vixques / fes que parixques / a quin-que *for* <costi el que costi, a qualsevol preu>: / ab gran error / ---»¹⁰ (per a aquesta acc. cf. el comentari de Chabàs, p. 286); però en canvi, per a 'jurisdicció': «Juheu altiu / resta catiu / per culpa lur, / puys en lo *fur* / o prophecies / del ver Messies / no han fermat» (*Spill, vv. 6915, 7484, 6179, 14497*).

Queda aplegada la documentació antiga necessària per judicar amb garantia d'encert els problemes històrico-institucionals i els lingüístics que presenta el mot. Deixem els altres per als qui els toca abordar-los, i crec que des d'ara el procés d'evolució semàntica ha quedat ja suficientment aclarit. Resta el problema del per què i el com de la *u* de la forma *fur* i de la fissió del mot en les dues formes, amb *o* i amb *u*. Tot això ha estat negligit fins ara estranyament, com si *fur* s'expliqués per si sol, partint de FÖRUM, tal com les formes cast. i arag. *fuero*, port. *foro*, oc. *for*, etc. (= *muerre, more, mor*, oc. *cor*; però en català s'aparta de *mor, cor, sor*, etc.).

Potser per la negligència de què ha patit la fonètica catalana; o qui sap si perquè s'ha pensat, per ventura: també en francès hi ha *fur*, ningú no se n'inquieta, hi deu haver, doncs, alguna explicació òbvia encara que no se'n parli gaire. En francès el mot havia estat medieval força vigorós, en la forma *fuere* regular fonèticament, i encara que després s'ha antiquat, va restar llarg temps en locucions com a *nul fur, au fur du travail* (Vocab. etimològic de Clédar, etc.) i algunes altres, i sobretot en la frase feta «au *fur* et à mesure» tan usual encara. Però és que aquí hi ha hagut verament una explicació òbvia: el medieval *ue* s'havia de tornar *œ*, però davant *r* hi hagué un ben conegut estat de fluctuació en francès mitjà, en virtut del qual la *ü* tendia a obrir-se en *œ* —*hurter* es tornà llavors *beurter*, *burre* es tornà *beurre* i algun altre— generalment resistida per la llengua tradicional, d'on ultracorreccions: *seure* (< SÜPER) és en aquest moment que es tornà *sur, meure* (fruiteta, 'móra') esdevingué *mure*, i per això també el medieval *fuere* es tornà *fur*.

Se'ns posava un parany als estudiosos del català, majorment per una superficial semblança que hi ha entre aquestes locucions i la catalana *a fur de* (= cast. *a fuer de*), que havia estat ben antiga entre nosaltres i la trobem en Desclot: «tornats-vos-en --- en mala ventura que Déus vos dó, *a fur de vilans bares e traydors que sòts!*», Desclot (*NCL. v, 26.7*). Però no era

més que un parany, perquè en català no hi ha hagut mai res d'aquells fets fonètics francesos; per tant la semblança era una pura fallàcia, una convergència ben casual. En català hi ha verament problema.

A dalt he indicat breument dues explicacions en què he pensat llargament. Es parla molt dels *furs* en plural. En català ha estat així, sobretot en els segles baixos, en què tanta gent nostra batallà en defensa «dels furs»; menys en l'època antiga, però tanmateix hem citat un cas de *furs* en Jaume I, dos en Eiximeinis, un de 1324 en el Consfent. I en aragonès i en baix llatí abunda molt el plural des dels segles arcaics; basti remetre a les edicions forals de Tilander i al Du C. Ara bé, en el FORI nominatiu del plural i en l'ablatiu-datiu FORIS, havia d'entrar en joc la metafonia; cf. *Banyuls* BALNEÖLIS, *nuvi* NÖVIUS, *Alamús* o *Adalmús* de ADALMODIS, cat. ant. *puc* pf.1 FÖTUÛ, *respús* pf.1 RESPONSI, i els paral·lels *quis* (*Hom., 4r20*) QUAESI, *tin* i *vin* VĒNI imperatius.

Val a dir que FORUM és una paraula neutra en llatí clàssic, i per tant el plural era FORA. Però perdut el neutre, des de l'arrencada de l'E. Mj., en l'acc. legal i foral el mot apareix en massa com a plural *fori, foros, furs*, en la documentació: en b. llatí tot seguit es parla dels *Fori Aragonum* i els *Fori Beneharni*, i Du C. ens en dona a grapats les cites de docs., en sempre és *fori, foros* (mai *fora*), veg. en l'ed. Favre iv, 577, quasi dues columnes, amb docs. de Lleó des de 1012, Castella 1017, Nav. francesa 1027, Portugal 1096, Aragó S. XII. No de Catalunya. No sols el nominatiu *fori* té especial importància pel mer fet de ser la forma gramaticalment bàsica, i l'ablatiu en la seva qualitat de complement circumstancial 'segons...' és decisiu quan es tracta de reglamentació, sinó que de fet frases com *fori statuerunt, foris Aragonum uti*, apareixen de fet a cada pas en els textos i documents.

I en el català del Nord i l'occità pirinenc és sabuda la importància que conservaren els plurals en i: encara en les *VidesR* hi ha els plurals *marfi, enclausi, tramesi, revocadi, aqesti* (*LleuresC, p. 311, § 314; VidesR I, § 22*), són encara vius en el Capcir (*l. c. i BDC III, 124; IX, 42*), i vivíssims a la Vall d'Aran i tot el Comenge (*Rohlfs, Le Gc., § 413; VRom. II, 459-60; ara en TopHesp.*); és sabuda la importància dels nominatius plurals metafònics en el pronom occità antic (*ilh, ist, aqusti, aquilb*; Appel, introd. a la *Chrest.*, pp. xiii, n. 2, xiv-xv)—àdhuc un espècimen amb *o* en *tuit TÖTTI*— i fins i tot no en manca algun cas escadusser entre els substantius (*cabilb*, i així hem explicat el nostre *cabeis* en lloc de *CABELL*).

És, doncs, legítima la hipòtesi que una evolució *fur* < FORI, *furs* < FÖRIS, per metafonia, s'hagués estès, amb el temps, a usos provinents de tots els casos plurals i als del singular; i fins es podria al·legar que potser això tingué més aplicació a les accs. legals que a les econòmiques, d'on la distinció semàntica que hem observat: el fet que aquesta distinció no apareguí al principi, sinó més tard, disminueix la força d'aquest argument però no l'elimina. Però em fa més escrupol de pensar que si els furs legals tenen vida més in-